УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду на седници одржаној 26. марта 2014. године донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Наташа Вуловић предала под насловом: „Фразеолошке јединице с религијским компонентама у српском језику".

2. У Комисију се именују:

1. др Драгана Мршевић-Радовић, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду, ужа научна област Српски језик, изабрана 2008)

2. др Ксенија Кончаревић, редовни професор (Православно-богословски факултет Универзитета у Београду, ужа научна област Руски језик, изабрана 2008)

3. др Милица Радовић-Тешић, редовни професор (Учитељски факултет Универзитета у Београду, ужа научна област Српски језик, изабрана 2010).

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме: Наташа, Сретен, Вуловић

2. Датум рођења, општина, република: 1. 3. 1973. године, Ужице, Србија

3. Магистарску тезу под називом „Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића” одбранила је 2004. године на Филолошком факултету у Београду.

4. Академско звање магистра наука стекла је из области лексикологије.

5. Кратка биографија: Наташа Вуловић дипломирала је на Катедри за српски језик Филолошког факултета у Београду фебруара 1997. године, на којој је и одбранила магистарски рад, под менторством проф. др Мирослава Николића. Од фебруара 1999. године запослена је у Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ*. Магистарска теза под називом *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића*, објављена је као монографија Института за српски језик САНУ 2010. године. Један је од учесника међуакадемијског пројекта (између Српске и Мађарске академије наука) и аутора монографије *Саборно гробље у Сентандреји* (2012). Звање помоћног редактора на пројекту израде Речника САНУ стиче 1. октобра 2010. године.

Списак објављених монографија и радова:

Монографије:

1. Вуловић Н. (2010). *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића*, Институт за српски језик САНУ (Чигоја штампа), монографије 8, бр. стр. 267, Београд.

2. Вуловић Н. (2012). *Саборно гробље у Сентандреји – прошлост и натписи*, Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, Музеј српске православне епархије будимске, Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, Службени гласник, 546 стр., Београд, (у коауторству са М. Ђинђић, В. Јовановићем, Д. Радоњић и Д. Стефановићем).

Објављени радови:

1. Вуловић Н. (2007). *Семантичко-деривациона анализа броја „пет”*, Наш језик XXXVIII/ 1-4, Институт за српски језик САНУ, (у коауторству са И. Коњик).

2. Вуловић Н. (2007). *Настава црквенословенског језика у српским школама у XIX и XX веку,* Церковнославянский язык в системе современного религиозного образования: Материалы XV Международных Рождественских образовательных чтений. 31 января-1 февраля 2007 г. (у коауторству са Р. Баич).

3. Вуловић Н. (2008). *Реч више о Речнику САНУ*, Књижевност и језик, (у коауторству са М. Ђинђић и Д. Радоњић).

4. Вуловић Н. (2009). *О покрајинској и дијалекатској лексици Лазе К. Лазаревића*, Зборник радова са научног скупа (одржаног 25. и 26. септембра 2008), „Дијалекат – Дијалекатска књижевност", Лесковац, 104-109.

5. Вуловић Н. (2009). *Семантичко-фразеолошка анализа неких лексема са сакралним значењима у српском језику* (анђео, ангел / демон, бес), Црквене студије, Ниш, (у коауторству са Р. Бајић).

6. Вуловић Н. (2009). *Филолошка истраживања на српском градском Сентандрејском гробљу*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. Филолошки факултет, Београд, 309-314, (у коауторству са В. Јовановић, М. Ђинђић, Д. Радоњић).

7. Вуловић Н. (2010). *О називима за занимања, звања и занате на епитафима Српског Сентандрејског гробља*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. Филолошки факултет, Београд, 131 -136, (у коауторству са М. Ђинђић и Д. Радоњић).

8. Вулович Н. (2011). *Православно-культурная информация в лексикографических и фразеографических описаниях некоторых лексем в толковых словарях современного сербского языка,* Проблемы изучения религиозных текстов 2. – Нижний Новгород: Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н. А. Добролюбова, стр. 14–23. Уредник: Е. В. Плисов, (у коауторству са Р. Бајић).

9. Вуловић Н. (2011). *Фразеологизми из области православне духовности у једнојезичним речницима српског језика,* Международный симпозиум Лексикография и фразеография в контексте славистики, *Проблемы истории, филологии, культуры,* Руска академија наука (Историјско-филолошко одељење), стр. 444–448; уредник: М.Г.Абрамзон. – Москва; Магнитогорск; Новосибирск: ООО „Аналитик".

11. Вуловић Н. (2011). *О лексици из сфере православне духовности у савременом турском језику*, Српска теологија данас (СТД), књ.3: Српска теологија данас 2011: Зборник радова трећег годишњег симпосиона, Београд: Институт за теолошка истраживања ПБФ, 2012, 734–739 (у коауторству са М. Ђинђић).

12. Вулович Н. (2011). *Названия на професии, звания и занаяти на членовете на сръбската културна общност в Сентандре (Унгария) върху материал от сентандрейски епитафии*, Научни трудове, том 48, кн. 1, сб. А, стр. 527–533, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски", Пловдив, (у коауторству са М. Ђинђић и Д. Радоњић)**.**

13. Вуловић Н. (2012). *О лексикографској и фразеографској обради неких лексема из области православне духовности у једнојезичним речницима савременог српског језика,* Црквене студије*,* Ниш, (у коауторству са Р. Бајић).

14. Вуловић Н. (2012). *О морфолошко-семантичкој вредности турског придева „кара" у српском лексичком систему*, Српски језик XVII, Београд, 411-418 (у коауторству са М. Ђинђић).

15. Вуловић Н. (2013). *Фразеолошке јединице с хришћанским компонентама у речницима савременог турског језика*, Српска теологија данас (СТД) књ. 4: Српска теологија данас 2012: Зборник радова четвртог годишњег симпосиона, Београд: Институт за теолошка истраживања ПБФ, 665–670 (у коауторству са М. Ђинђић).

Извод из библиографије мр Наташе Вуловић, као и проблематика обрађивана у рефератима поднетим на научним конференцијама из области лексикологије и фразеологије показују константну упућеност кандидата и научно интересовање за истраживање у датој области.

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ С РЕЛИГИЈСКИМ КОМПОНЕНТАМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Наташе Вуловић садржи 346 страна, не рачунајући изјаве о ауторству и биографију. Садржи и резиме на српском и енглеском језику, са одговарајућим кључним речима, као и прилог (списак фразеолошких јединица, пословица, израза и изрека с религијским компонентама у српском језику). Библиографија садржи 203 јединице новије литературе из области фразеологије, лексикологије, лингвокултурологије.

Дисертација се састоји од седам поглавља:

1. Уводне напомене (1–22); 2. Природа фразеолошких јединица с религијским компонентама (23–70); 3. Структурно-семантичке карактеристике фразеолошких јединица с религијским компонентама (71–103); 4. Семантичке карактеристике фразеолошких јединица с религијским компонентама (104–189); 5. Поредбене фразеолошке јединице с религијским компонентама у српском језику (190–238); 6. Лингвокултуролошки аспект проучавања фразеолошких јединица с религијским компонентама (238–300); 7. Закључна разматрања (301–308); Литература (309–326); Прилог 1 (327–346).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. У уводном делу мр Наташа Вуловић дефинише као област проучавања фразеологију с антропоцентризмом и антропометризмом као доминантним цртама, и у складу са специфичношћу предмета разматрања аргументовано указује на целисходност интердисциплинарног приступа – лингвистичког, когнитивистичког, лингвокултуролошког, даје кратак преглед досадашњих научних истраживања у српској и словенској (руској) фразеологији, дефинише научни и појмовни апарат. Фразеологизам се посматра као релативно устаљен вишелексемни спој који карактеришу категоријалне особине – „репродуковање, устаљеност, целовитост значења и идиоматичност, номинациона функција (секундарна номинација), експресивност и емоционалност,

конотативност”. Кандидат прецизира корпус истраживања који чини грађа ексцерпирана из Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (књ. 1–18), Речника српскохрватскога књижевног језика Матице српске (књ. 1–6), Фразеолошког рјечника хрватскога или српскога језика Јосипа Матешића, Српских народних пословица Вука Караџића, што уз допунски и контролни корпус одабрану грађу чини репрезентативном за истраживање.

У уводном делу аутор прецизира истраживачке методе условљене специфичношћу језичке грађе и у складу с интердисциплинарним приступом. Анализа структурно-семантичког састава спроведена је дескриптивно-аналитичком методом, док семантичка анализа укључује методу когнитивне лингвистике, а у оквиру лингвокултуролошког разматрања примењује се концептуална анализа. Метода компонентне анализе примењује се у разматрању семантике лексичких компонената у саставу фразеолошке јединице. Истраживање је спроведено са становишта синхронијске лингвистике уз примену резултата историјско-етимолошког приступа. У уводу се још образлажу циљеви истраживања и указује на могућност примене добијених резултата.

2. У другом поглављу разматра се природа фразеолошких јединица с религијским компонентама. Кандидат дефинише религијску компоненту у саставу фразеолошке јединице полазећи од речничких дефиниција у репрезентативним описним речницима српског језика и на тај начин одређује као предмет свог истраживања фразеолошке јединице „које у себи садрже конкретну, типичну, релевантну религијску компоненту, која се односи на неки религијски појам, маркиран у оквиру религијске хришћанско-православне лексике” (такве лексеме су најчешће именице, али и придеви, прилози, глаголи). У корпус су укључени и библизми који у свом саставу садрже религијску компоненту. Фразеолошке јединице се даље класификују према лексичком значењу компонената у њиховом саставу у десет лексичко-семантичких група: празници (црквени, народни, псеудопразници), небеска хијерархија, посредници/свеци, личности и појмови из Библије, простор, земаљска хијерархија, акциони код (обреди, ритуали, црквена пракса), предметни код, обавезе верника, основни појмови духовности. У оквиру сваке групе диференцирана су лексичко-семантичка гнезда компонената. Посебно се разматра

семантика лексема из лексичко-семантичке групе „празници” и аргументовано показује њихов религијски и културолошки синкретизам.

3. У трећем поглављу „Структурно-семантичке карактеристике фразеолошких јединица с религијским компонентама” (т. 3.1 – 3.7) разматра се појам структурног модела у фразеологији и примењује се овај традиционални морфосинтаксички приступ у т. 3. 1; у 3. 2. указује се на релативност устаљености фразеолошких јединица на структурном плану, као и на плану лексичког састава; у т. 3. 3. посебно се разматрају типови лексичког варирања и закључује се да већина фразеолошких јединица из овог слоја не допушта интерполацију других лексема, разматра се природа фразеолошке варијанте и разликују процеси варирања од синонимских процеса, указује се на неке од могућих узрока ових појава. У т. 3. 4. дефинише се фразеолошки структурно-семантички модел и прихвата постојеће мишљење у науци (Мокијенко 1989) према којем модел представља „релативно стабилан систем синтаксичких односа мотивисан релативно стабилним значењем који важи за одређени тип фразеолошких јединица”. У раду се даље указује на специфичности фразеолошког значења – идиоматичност, конотативност, експресивност, унутрашњу форму. Пример структурно-семантичког моделирања спроведен је у т. 3. 7. на фразеологизмима са значењем „уби(ја)ти, злостављати (некога)”. Запажа се да већина фразеолошких јединица садржи лексичку компоненту *душа,* а заступљене су и компоненте *свећа, бог, кољиво, панахија,* дају се занимљива етимолошка тумачења (*дрвено масло*). На крају овог поглавља закључује се да на способност моделирања утиче експресивни потенцијал компонената у процесу фразеологизације и да су најмање подложне моделирању фразеолошке јединице с архаичним компонентама, архаизираном граматичком структуром и лексичким саставом.

4. У четвртом поглављу „Семантичке карактеристике фразеолошких јединица с религијским компонентама” (т. 4. 1. – 4. 4.) кандидат се бави природом везе која постоји између смисаоног садржаја компонената фразеолошке јединице и њене граматичке структуре. Постојање изоморфизма између плана израза и плана садржаја показује се на примерима израза и фразеолошких јединица (пр. *с анђелом* – са срећом, *богом кумити* – много молити и др.). Запажа се да успостављање изоморфизма зависи умногоме од природе унутрашње форме фразеолошке јединице, од степена фразеолошке апстракције и

мотивисаности фразеолошког значења и закључује да је изоморфизам обрнуто пропорционалан израженом степену апстракције (пр. *угасити* (некоме) *свећу* – оставити без мушког потомка). Посебна пажња се поклања анализи семске структуре и улози сема колективне експресије које се одражавају у еталонском / симболичком потенцијалу компонената, указује се на еталоне у које су уграђене реалије православне хришћанске културе и цивилизације, прихвата се оцена да анализа еталона показује „нормативни карактер и социо-психолошке процене разних аспеката црквеног живота и духовности уопште" (Кончаревић 2006). Дефинише се такође појам стереотипа и симбола (Арутјунова 1998, Маслова 2010, Јунг 1996 и др.). Посебно се разматра симболика свеће у српској фразеологији и српском језику уопште, и на примеру *палити свећу богу и ђаволу* у оквиру симболизма православне духовности и црквене симболике објашњава ритуалним приношењем жртве (Богу).

У т. 4. 3. класификују се фразеолошке јединице у девет тематских поља (1. физичке особине, 2. психичке и карактерне особине, 3. способности и вештине, 4. осећања и стања, 5. делатности, активности, поступци, понашање, 6. начин живота, околности, ситуације, 7. међуљудски односи, 8. сродство, људски род уопште, 9. самрт, смрт. Сва семантичка поља праћена су табелама у којима се садрже појединачно идентификоване особине у фразеолошким јединицама, фразеолошка јединица као потврда, значење фразеолошке јединице и оцена стилске вредности (позитивна или негативна маркираност). Поједини фразеологизми се даље анализирају, разматрају компаративно, дају се историјско-етимолошке напомене, утврђују синонимски односи. Запажа се богатство културних информација садржаних у фразеологизмима, указује на њихову слојевитост, на претхришћанско и хришћанско порекло. На крају овог поглавља закључује се да је „међу фразеолошким јединицама које се односе на човека очигледно бројнија палета значења с негативном семантиком, било да укључују емотивни однос или не", чиме се и у српском потврђује пејоративност као особина својствена фразеологији уопште.

Ово поглавље дисертације представља минуциозно, разложно, материјално утемељено, с аргументованим експликацијама обрађен фразеолошки материјал и не само да је најобимнији него и највреднији део дисертације у којем је аутор показао способност аналитичко-синтатичког приступа.

5. У петом поглављу „Поредбене фразеолошке јединице с религијским компонентама у српском језику” (т. 5.1. – 5.4.) разматра се карактер поредбених фразеологизама и указује на специфичности поредбених фразеолошких јединица с религијском компонентом. Запажа се да је у функцији субјекта поређења најчешће (духовно) биће – бог, ђаво, анђео и др., даје се њихова структурна класификација (на просте поредбене фразеолошке јединице, на двоструке поредбене фразеолошке јединице и поредбене фразеолошке јединице с реченичном структуром) и примерима илуструју структурни типови. Затим је извршена класификација према категоријалној припадности (која се одређује према њиховом функционалном еквиваленту) на глаголске, придевске, прилошке и именичке, одређује се њихово значење преко лексичких еквивалената, примењује се компонентна анализа значења. Занимљива су запажања изнета у тумачењима одабраних библизама, као и фразеологизма *мучити се као ђаво у плиткој води,* где се износе могуће етимолошке претпоставке. Посебно се разматра способност фразеолошких јединица да се њима изражава степеновање значења. Закључује се на крају овог поглавља да је значајно већи број двокомпонентних фразеологизама (108 према 39 с једнокомпонентном структуром), што се објашњава природом разматраног корпуса, а рекли бисмо да је реч и о карактеру саме фразеологизације, природи семантичког преосмишљавања, симболичким вредностима и функцијама компонената.

6. У шестом поглављу „Лингвокултуролошки аспект проучавања фразеолошких јединица с религијским компонентама” (т. 6.1. – 6.6) примењује се метод опозиције бинарних парова у оквиру којег се разматра опозиција основних хришћанских концепата Бога и ђавола, а затим и других опозитних парова који се формирају у оквирима ових концепата. Лексички концепти Бога и ђавола представљени су према дескриптивним речницима, допуњени подацима о етимологији основних лексема, као и ванлингвистичким информацијама од значаја за формирање језичког концепта. Према хришћанској православној догматици својства Бога се тумаче преко његових дејстава и представљају се као апофатичка и катафатичка својства. У раду се ова својства доводе у везу са садржајем фразеолошких јединица и упоређују с језичком сликом божјег бића и божјег деловања. У овом поглављу успоставља се на основу фразеолошке грађе систем вредности који је представљен посебно издвојеним и разматраним вредносним паровима који се односе на духовну сферу, емоционалну, морално-етичку, религиозну (добро – зло,

љубав – мржња, истина – лаж, светло–тамно (бело–црно), рај – пакао, горе – доле). У оквирима аксиологије, као посебне филозофске дисциплине, вредносна сфера сматра се основном етичком, онтолошком и спознајном сфером; у идеалистичком филозофском приступу у центру интересовања налази се учење о личности, емоцијама и хијерархији вредности. У раду се показује да разматране опозиције чији је основни члан Бог–ђаво у великој мери садрже хришћанске културне информације као део хришћанског стереотипа, чији су типични примери поредбени фразеологизми *леп као анђео, ружан као ђаво, добар као анђео (бог), зао као ђаво (враг),* који изражавају значења вредносних опозиција леп – ружан, добар – зао. Резултати концептуалне анализе бело – црно показују присуство елемената превасходно прехришћанског порекла (*не видети ни белог(а) бога*).

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ НА ОСНОВУ ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Вуловић Н. (2009). *Семантичко-фразеолошка анализа неких лексема са сакралним значењима у српском језику* (анђео, ангел / демон, бес), Црквене студије, Ниш, (у коауторству са Р. Бајић).

Вуловић Н. (2012). *О лексикографској и фразеографској обради неких лексема из области православне духовности у једнојезичним речницима савременог српског језика,* Црквене студије, Ниш, (у коауторству са Р. Бајић).

Вулович Н. (2011). *Православно-культурная информация в лексикографических и фразеографических описаниях некоторых лексем в толковых словарях современного сербского языка,* Проблемы изучения религиозных текстов 2. – Нижний Новгород: Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н. А. Добролюбова, стр. 14–23. Уредник: Е. В. Плисов, (у коауторству са Р. Бајић).

Вуловић Н. (2011). *Фразеологизми из области православне духовности у једнојезичним речницима српског језика,* Международный симпозиум Лексикография и фразеография в контексте славистики, *Проблемы истории, филологии, культуры,* Руска академија наука

(Историјско-филолошко одељење), стр. 444–448; уредник: М.Г.Абрамзон. – Москва; Магнитогорск; Новосибирск: ООО „Аналитик”.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Спроведена вишеструка анализа фразеолошких јединица с религијским компонентама у српском језику показала је њихову разнородност, сложеност и специфичност, како на структурно-семантичком плану, тако и са становишта порекла и семантике лексичких компонената, у чијем су семантичком потенцијалу често синкретизовани слојеви старе словенске (српске) митологије и хришћанства. То се нарочито показало у анализи фразеолошких јединица с ономастичком компонентом (имена празника), чија је мотивисаност условљена не само религијском већ и традиционалном обредном праксом. Резултати истраживања спроведени методом концептуалне анализе и методом бинарних опозиција виде се у успостављеном вредносном систему у духовној, морално-етичкој, емоционалној сфери. На основу постигнутих резултата могућа су даља фундаментална истраживања у области фразеологије српског језика, као и контрастивна изучавања (нарочито унутар словенских језика); резултати истраживања наћи ће примену и при изради фразеолошких речника, општих и специјалних (типа аксиолошког речника), у области лингвокултурологије, наставе српског језика као страног и др.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мр Наташе Вуловић представља успешно остварен дескриптивни и аналитички приступ у једној од фундаменталних области српског језика. Разноврсност методолошких приступа примењених у овом истраживању омогућила је

кандидату да један лексички ограничени слој који до сада није био предмет посебног и целовитог научног разматрања, сагледа комплексно и систематично.

IX ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене дисертације, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета и Стручном већу Универзитета у Београду да прихвате овај извештај о оцени докторске дисертације коју је мр Наташа Вуловић предала под насловом „Фразеолошке јединице с религијским компонентама у српском језику" и кандидата позове на усмену одбрану.

Београд, 17. април 2014.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

_____

1. Проф. др Драгана Мршевић-Радовић,
   Филолошки факултет, Београд

_____

2. Проф. др Ксенија Кончаревић,
   Православно-богословски факултет, Београд

_____

3. Проф. др Милица Радовић-Тешић,
   Учитељски факултет, Београд